

Η φύση της τέχνης μέσα από τα μάτια του in[+]frame

Ένα από τα πρώτα ζητήματα που απασχόλησαν το in[+]frame στη γέννηση του, είναι σε ποιο βαθμό είναι δυνατόν να προσεγγιστεί η φωτογραφία ως τέχνη με την παραδοσιακή ή με τη σύγχρονη σημασία του όρου. Αμέσως έγινε σαφές ότι μια τέτοια προσέγγιση δεν μπορεί να είναι απόλυτη ενώ ταυτόχρονα απαιτεί συνεχή προσπάθεια εσωτερικής αναζήτησης με σκοπό την ανάδειξη κάποιων πτυχών και παραδοχών για την τέχνη, οι οποίες παρουσιάζουν μια ιδιαίτερη συγγένεια ή και διαφοροποιούνται από αυτό που ονομάζεται καλλιτεχνική φωτογραφία.

Αλλά ας πάρουμε λοιπόν τα πράγματα από την αρχή: Για να αναζητήσουμε τους δεσμούς της φωτογραφίας με την τέχνη θα πρέπει πρωτίστως να διερευνήσουμε –στο βαθμό που είναι εφικτό- την ίδια τη φύση αυτού που ονομάζουμε «τέχνη» γενικότερα.

Η φύση της τέχνης μέσα από τα μάτια σημαντικών άλλων

Φυσικά δεν πρόκειται μέσα σε αυτό το άρθρο να ορίσουμε με ακρίβεια τι είναι τέχνη, ούτε να οριοθετήσουμε με αντικειμενικό τρόπο την ουσία της. Άλλωστε, αυτό έχει αποτελέσει αντικείμενο φιλοσοφικής και καλλιτεχνικής αναζήτησης ανά τους αιώνες. Μπορούμε όμως να θέσουμε σε συζήτηση κάποια από τα βασικά ζητήματα που περιβάλλουν διαχρονικά αυτήν την αναζήτηση. Μια αρχική, συμβατική βέβαια, προσέγγιση του όρου "τέχνη" είναι δυνατόν να αντλήσουμε ενδεικτικά από έναν ορισμό, από τους πολλούς, που κυκλοφορούν στις μέρες μας, σύμφωνα με τον οποίο,

«[τέχνη είναι] η έκφραση ή εφαρμογή της ανθρώπινης δημιουργικής ικανότητας και φαντασίας, συνήθως με κάποια οπτική μορφή όπως η ζωγραφική ή γλυπτική, η οποία παράγει έργα που εκτιμούνται για την ομορφιά τους ή τη συγκινησιακή τους δύναμη»

«[art is] the expression or application of human creative skill and imagination, typically in a visual form such as painting or sculpture,

producing works to be appreciated primarily for their beauty or emotional power.»

Ο παραπάνω ορισμός παρέχει ήδη ένα υποτυπώδες πλαίσιο, με τη βοήθεια του οποίου, μπορεί κάποιος να αναγνωρίσει πιθανότατα ένα έργο τέχνης. Παρόλα αυτά, το πλαίσιο φαίνεται να είναι αρκετά γενικό και με συγκεκριμένες παραδοχές, χρησιμοποιώντας έννοιες όπως «ομορφιά» και «συγκίνηση», οι οποίες κατά βάση ερμηνεύονται υποκειμενικά από τους περισσότερους ανθρώπους. Η παρατήρηση αυτή βέβαια αναδεικνύει και μια πρώτη δυσκολία προσέγγισης της τέχνης που είναι το ζήτημα της υποκειμενικότητας. Ίσως αν χρησιμοποιήσει κανείς αυτήν την υποκειμενικότητα ως αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση της τέχνης να φτάσει πιο κοντά στην ουσία της, συγκριτικά με το αν προσπαθούσε να την προσεγγίσει μέσω κανόνων, συγκεκριμένων κριτηρίων και αυστηρών προδιαγραφών. Σε αυτή τη βάση θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσει κανείς –έστω και αν φαντάζει κάπως επιπόλαιο και επιφανειακό- τα λόγια μεγάλων φιλοσόφων, καλλιτεχνών, κριτικών τέχνης και άλλων. Χωρίς λοιπόν, να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια αυτά ως κανόνες ή ως αντικειμενική αλήθεια, μπορούμε να αναδείξουμε και να δώσουμε έμφαση σε ορισμένες ενδιαφέρουσες διαστάσεις και οπτικές. Ας πάρουμε για παράδειγμα αυτό που έχει πει ο Edgar Allan Poe (1849):

«Αν μου ζητούσαν να ορίσω πολύ σύντομα τον όρο Τέχνη, θα απαντούσα ότι είναι 'η αναπαραγωγή διαμέσου του πέπλου της ψυχής αυτού που οι Αισθήσεις αντιλαμβάνονται στη Φύση'. Η απλή απομίμηση αυτού που υπάρχει στη Φύση, όσο ακριβής και αν είναι, δεν δικαιολογεί σε κανένα άνθρωπο τον ιερό τίτλο του 'Καλλιτέχνη'.»

Με αυτά τα λόγια ο Poe ξεχωρίζει την τέχνη από την στείρα αναπαράσταση της πραγματικότητας, όσο ακριβής αν είναι. Η αναπαράσταση αυτή για να αποτελεί τέχνη, σύμφωνα με τον Poe, θα πρέπει να έχει φιλτραριστεί από την ίδια την ψυχή του δημιουργού. Πρόκειται δηλαδή για την ανάπτυξη μιας σχέσης, μιας σύνδεσης, μεταξύ της φύσης, των αισθήσεων και

του εσωτερικού κόσμου του καλλιτέχνη. Το παραπάνω ίσως θυμίζει σε ορισμένους αυτό που έχει πει ο Bresson για τη φωτογραφία:

«Το να φωτογραφίζεις σημαίνει να ευθυγραμμίζεις το μυαλό, το μάτι και την καρδιά»

Μπορούμε λοιπόν, να σημειώσουμε για αρχή, το προφανές ίσως, αλλά εξαιρετικά σημαντικό, ότι δηλαδή η τέχνη προϋποθέτει συμμετοχή αισθήσεων και βαθιών συναισθημάτων σε μια προσπάθεια δεξιοτεχνικής αναπαράστασης της πραγματικότητας. Προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα την σκέψη αυτή, αξίζει να αναφέρουμε τα λόγια της αμερικανίδας φιλοσόφου Susanne Langer (οπ. αναφ. στον Innis Robert, 2009),

«Το μάτι του καλλιτέχνη βλέπει στη φύση, ακόμα και στην ανθρώπινη φύση που δρώντας προδίδει τον εαυτό της, έναν ανεξάντλητο πλούτο εντάσεων, ρυθμών, συνεχειών και αντιθέσεων που μπορούν να αποδοθούν με γραμμές και χρώματα.... ...Η τέχνη είναι η αντικειμενοποίηση του συναισθήματος και η υποκειμενοποίηση της φύσης»

Η Langer εδώ αναφέρεται, μεταξύ άλλων, στην διαλεκτική επικοινωνία μεταξύ των εσωτερικών φορμών – του συναισθηματικού και ψυχικού κόσμου- και των εξωτερικών φορμών –όπως αυτές εκφράζονται από τα έργα τέχνης-. Έτσι οι φυσικές φόρμες –αυτό που υπάρχει στη φύση- γίνονται αντιληπτές μέσω της τέχνης ως οι προβολές αντικειμενικών εσωτερικών συναισθηματικών φορμών. Η Langer αναφέρεται επίσης στη σημαντικότητα της «ματιάς» του καλλιτέχνη που μέσα από την υποκειμενική του οπτική καταφέρνει και «αντικειμενοποιεί» τα συναισθήματα, δηλαδή κάνει ορατές και συγκεκριμένες τις εσωτερικές φόρμες. Εδώ θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τα λόγια του Γερμανού ζωγράφου Paul Klee (1920):

«Η τέχνη δεν αναπαράγει τα ορατά πράγματα, παρά μάλλον κάνει τα πράγματα ορατά.»

"Art does not reproduce the visible; rather, it makes visible."

Στα παραπάνω λόγια ο Klee συμπυκνώνει την διαφορά μεταξύ της απλής μίμησης της πραγματικότητας και της εκφραστικής δυνατότητας που μπορεί να έχει ένα έργο τέχνης. Όταν μιλά για το «ορατό» δεν αναφέρεται απλά σε αυτό που όλοι βλέπουν αλλά σε αυτό που θα μπορούσαν να δουν. Συνεπώς όταν λέει ότι «κάνει τα πράγματα ορατά» εννοεί ότι αναδεικνύει αυτό που συνήθως δεν παρατηρούμε, ότι δημιουργεί έναν τρόπο να βλέπουμε τα πράγματα (Elderfield, 2013). Μέσα από τα στοιχεία της φόρμας ένα έργο τέχνης μπορεί να αποκαλύψει πολλαπλά νοήματα που μια απλή αναπαράσταση δεν θα μπορούσε. Αν λοιπόν θεωρήσουμε ότι η αποφυγή της στείρας αναπαράστασης και η πολλαπλή εκφραστικότητα είναι δυο σημαντικά στοιχεία σε ένα έργο τέχνης τότε ερχόμαστε σε αυτό που έχει πει ο Renoir (1912):

«...θέλετε να σας πω ποια πιστεύω ότι είναι δυο ποιοτικά χαρακτηριστικά ενός έργου τέχνης; Πρώτον, πρέπει να είναι απεριγράπτο, και δεύτερον, πρέπει να είναι αμίμητο.»

"Shall I tell you what I think are the two qualities of a work of art? First, it must be the indescribable, and second, it must be inimitable."

Αν λοιπόν ένα δημιούργημα είναι απεριγράπτο και αμίμητο καταλαβαίνει κανείς τη δυσκολία που υπάρχει ώστε να το ορίσει ως τέχνη... Πως κατ' επέκταση, μπορεί κάποιος να υποβάλλει την τέχνη σε αξιολόγηση, σε κρίση; Πως μπορεί να ξεχωρίσει την «καλή» τέχνη από την «κακή» τέχνη; Ο υπαρξιακός συγγραφέας Albert Camus ανέφερε σχετικά:

«Έχω την υψηλότερη και πιο παθιασμένη ιδέα για την τέχνη. Πολύ υψηλή για να συμφωνήσω να την υποβάλλω σε οτιδήποτε. Και πολύ παθιασμένη για να θέλω να τη χωρίσω από οτιδήποτε.»

"I have the loftiest idea, and the most passionate one, of art. Much too lofty to agree to subject it to anything. Much too passionate to want to divorce it from anything."

Αν μη τι άλλο, τα παραπάνω λόγια μας απομακρύνουν από κάθε προσπάθεια να οριοθετήσουμε την τέχνη και να της επιβάλλουμε κάποια διαδικασία κρίσης ή διάκρισης σαν αυτό να μην έχει κάποια ουσιαστική αξία. Η πραγματική αξία ίσως να έγκειται στο πάθος του Camus για την τέχνη ή οποία αποτελεί για αυτόν αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής και της πραγματικότητας.

Εύλογα ερωτήματα και θεωρητικές απαντήσεις

Από αυτά που προαναφέρθηκαν εγείρονται βέβαια σημαντικά ερωτήματα σχετικά με τη φύση, τη λειτουργία και το ρόλο της τέχνης. Ερωτήματα που φιλόσοφοι και ιστορικοί τα προσεγγίζουν συχνά με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με το κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο αναφέρονται. Ενδεικτικά μπορούμε να συνοψίσουμε ορισμένα από αυτά τα ερωτήματα:

- ♦ Ποιος είναι ο σκοπός της τέχνης; Είναι η αισθητική/αισθητηριακή ανάπτυξη ή πρακτική και κοινωνική της χρησιμότητα;
- ♦ Η τέχνη προϋποθέτει τη δεξιοτεχνία από την πλευρά του καλλιτέχνη; Προϋποθέτει γνώση και υψηλό γούστο από την πλευρά του θεατή/αποδέκτη;
- ♦ Τι έχει μεγαλύτερη σημασία σε ένα έργο τέχνης, η φόρμα ή το περιεχόμενο; Η αισθητική εμπειρία ή η σύλληψη της ιδέας;
- ♦ Υπάρχουν σαφή και καθολικά κριτήρια αξιολόγησης της τέχνης; Ποιος μπορεί να μετρήσει την αξία της; Ποιος είναι αυτός που έχει το δικαίωμα ή την εξουσία να το κάνει;
- ♦ Εξελίσσεται η τέχνη; Τα κριτήρια αξιολόγησης της παραμένουν τα ίδια;
- ♦ Τι ρόλο παίζει η αισθητική ομορφιά και το «ωραίο» στη σύγχρονη τέχνη;
- ♦ Είναι η τέχνη μια συνειδητή ή ασυνείδητη διαδικασία δημιουργίας;
- ♦ Ποια είναι τα κίνητρα του καλλιτέχνη; Είναι η επικοινωνία μιας ιδέας, ενός συναισθήματος, είναι η αυτοκάθαρση; Είναι η απόλαυση, η ψυχαγωγία;
- ♦ Ποιος εκφράζεται μέσα από ένα έργο τέχνης; Το άτομο; Η κοινωνία; Ένας λαός; Ένας πολιτισμός; Μια ιστορική περίοδος;

- ♦ Τι είναι τελικά ένα έργο τέχνης; Είναι ένα παράθυρο; Ένας καθρέφτης; Μια εναλλακτική πραγματικότητα;

Η απαντήσεις στα ερωτήματα αυτά προφανώς και δεν χαίρουν μιας και μοναδικής απάντησης. Φαίνεται ότι είμαστε αναγκασμένοι να καταλήξουμε ότι είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατον, να ορίσουμε τι είναι «τέχνη» και τι είναι «ωραίο» (Goguen, 2000). Μια συμβολική τοποθέτηση πάνω σε αυτό το διαχρονικό αίνιγμα είναι αυτή του Βρετανού ιστορικού τέχνης Ernst Gombrich (1995) που αναφέρει ότι,

«Δεν υπάρχει στα αλήθεια Τέχνη. Υπάρχουν μόνο καλλιτέχνες.»

Κατά καιρούς έχουν βέβαια διατυπωθεί διαφορετικές θεωρίες και προσεγγίσεις της τέχνης επιβεβαιώνοντας έτσι τη δυσκολία ανάδειξης μιας καθολικής αντικειμενικής ερμηνείας. Ενδεικτικά μπορεί κανείς να εντοπίσει ορισμένες από τις δημοφιλέστερες θεωρίες, συνοψίζοντας τις ως εξής:

- ♦ *Θεωρίες μίμησης/αναπαράστασης* – ερμηνεύουν την τέχνη ως προσπάθεια μίμησης ή αναπαράστασης της πραγματικότητας
- ♦ *Θεωρίες έκφρασης* – η τέχνη λαμβάνεται ως η αναπαράσταση ή η έκφραση της εσωτερικής κατάστασης του καλλιτέχνη. Προβάλλουν τα ιδιαίτερα, προσωπικά συναισθήματα και τη συγκίνηση του καλλιτέχνη και θεωρούν ότι η τέχνη θα πρέπει να επικοινωνεί με επιτυχία αυτό που ο καλλιτέχνης θέλει να εκφράσει.
- ♦ *Φορμαλιστικές θεωρίες* – εστιάζουν στη μορφή, στη φόρμα (γραμμές, σχήματα, ρυθμός, αρμονία) και όχι τόσο στο περιεχόμενο του έργου τέχνης.
- ♦ *Αισθητικές θεωρίες* – βασίστηκαν στην ιδέα ότι η τέχνη υπάρχει για την αναδεικνύει το «ωραίο» -του οποίου βέβαια το περιεχόμενο αποτελεί μια μεγάλη ξεχωριστή συζήτηση-.
- ♦ *Πραγματιστικές θεωρίες* – δίνουν έμφαση στις επιδράσεις της τέχνης πάνω στο κοινό προκειμένου να επιτύχουν σκοπούς όπως η δημιουργία συγκεκριμένων κοινών εμπειριών.

- ♦ *Θεωρίες υποκειμενισμού* – Η βασική λειτουργία της τέχνης είναι να παρουσιάσει, σε μια συνεκτική φόρμα, αυτό που στην ουσία είναι αφηρημένο. Ο καλλιτέχνης δημιουργεί εκ νέου την πραγματικότητα, αναπαριστώντας την επιλεκτικά, δίνοντας έμφαση σε ορισμένες πτυχές και αφαιρώντας κάποιες άλλες προκειμένου να δώσει συγκεκριμένο νόημα στο έργο του.
- ♦ *Θεσμικές θεωρίες* – αποτελούν μια σύγχρονη προσέγγιση της τέχνης και σε γενικές γραμμές εξηγούν ότι ένα αντικείμενο εκλαμβάνεται ως έργο τέχνης εάν ο κόσμος της τέχνης και όσοι έχουν την κατάλληλη «εξουσία» και δύναμη (μουσεία, εκδότες, γκαλερί, καλλιτέχνες) θεωρήσουν ότι είναι τέχνη.

Εν κατακλείδι ας εστιάσουμε στα βασικά

Ας αφήσουμε τις πολύπλοκες θεωρητικές προσεγγίσεις και ας κρατήσουμε μόνο –για λόγους οικονομίας– ότι από την πλευρά του δημιουργού, όπως αναφέρθηκε και νωρίτερα, η τέχνη είναι τουλάχιστον μια υποκειμενική αναπαράσταση/αποτύπωση της πραγματικότητας. Αναπαράσταση δηλαδή της φύσης, των ανθρώπων, των γεγονότων, των σχέσεων, των αντικειμένων κλπ ειδωμένα μέσα από τα μάτια του εκάστοτε καλλιτέχνη. Τα έργα του Picasso ή του Dalí για παράδειγμα είναι εμφανή παραδείγματα μιας τέτοιας υποκειμενικής αναπαράστασης. Άλλωστε τα διάφορα ρεύματα τέχνης που αναπτύχθηκαν κατά καιρούς –ιμπρεσιονισμός, ρεαλισμός, σουρεαλισμός κλπ-, αν μη τι άλλο, εκφράζουν τις διαφορετικές οπτικές με τις οποίες ο άνθρωπος βλέπει τον κόσμο. Η ουσία ενός έργου τέχνης βασίζεται κατ' ελάχιστον στη μοναδικότητα, στην ξεχωριστή ματιά και οπτική του δημιουργού, που προκαλεί τον θεατή/αποδέκτη να σταθεί, να δει πέρα από το προφανές και τελικά να βιώσει και να σκεφτεί. Επιπρόσθετα, η προσέγγιση του δημιουργού αφορμάται μεν από ανθρώπινα ζητήματα, αλλά ταυτόχρονα υπερβαίνει την κοινή συλλογιστική και λειτουργεί σε ένα ανώτερο πνευματικό και συγκινησιακό επίπεδο.

Έχοντας αναφέρει όλα αυτά για τη τέχνη, μπορούμε τελικά να εντοπίσουμε ποια θέση έχει η φωτογραφία μέσα σε αυτήν την συζήτηση; Σε

επόμενο άρθρο, το **in[+]frame** θα εστιάσει στον παραπάνω προβληματισμό και θα επιχειρήσει να αναγνωρίσει τις βάσεις για μια τέτοια συζήτηση.

Αναφορές

Camus, Albert. (1994). In J. O'Brien (editor) *Notebooks, 1942-1951*.

Elderfield, John. (2013). *Old Art Terms # 5: Making Visible*. Retrieved from <https://www.artsy.net/post/johnelderfield-old-art-terms-number-5-making-visible>

Goguen, Joseph A. (2000). What Is Art? , *Journal of Consciousness Studies*, 7, No. 8-9, pp. 7-15

Gombrich, Ernst. (1995). *The story of Art*. Phaidon Press Ltd

Innis, Robert E. (2009). *Susanne Langer in Focus: The Symbolic Mind*. Indiana University Press

Klee, Paul. (1920). Creative Credo. In B. C. Herschel (Editor) *Theories of Modern Art: A Source Book by Artists and Critics*. Berkeley: University of California Press, 1968

Oxford dictionaries. (2015). "Art", Oxford University Press

Poe, Edgar Allan. (1849). Marginalia. Reprinted in G. R. Thompson (Editor) *Edgar Allan Poe: Essays and Reviews*. 1984.

Renoir, Pierre Auguste. (1912). Interview with Walter Pach. *Scribner's Magazine*

Whitehead, Alfred North. (1943). *Dialogues*

Τσιγκόγλου, Σταύρος. (2013). *Σύγχρονη τέχνη*, Εκδόσεις Καστανιώτη